

VISUOMENĖS GRYNŪJŲ PAJAMŲ EKONOMINĖ PRIGIMTIS

A. SILEIKA

Ekonominėje literatūroje (mokymo ir mokslinėje) yra paplitusi nuomonė, kad grynosios pajamos atitinka pridedamąjį produktą. „Tam tikra visuomeninių gamybos išlaidų dalis (c+v), pavyzdžiui, rašo A. Bunkus, egzistuoja savarankiškos ekonominės kategorijos — savikainos — forma. Kita vertės dalis (m), atitinkanti pridedamojo produkto vertę, sudaro grynąsias pajamas. Jos sukuriamos įmonės darbuotojų pridedamuju darbu“. Ir toliau: „Grynosios pajamos yra ekonominė socializmo kategorija. Ji išreiškia visos visuomenės, ir atskiros įmonės kolektyvo tarpusavio santykius, kurie susiklosto, kuriant ir paskirstant pridedamąjį produktą“ [2, p. 38].

Panašiai grynosios pajamos traktuojamos ir kai kuriuose socializmo politinės ekonomijos vadovėliuose. Pavyzdžiui, rašoma, kad „grynosios pajamos sudaro tą vertės (kainos) dalį, kuri išreiškia pridedamąjį produktą“ [13, p. 203]. Kaip matome, aukščiau cituotuose darbuose ir daugelyje kitų ekonominių leidinių [žr. 6, p. 29; 8, p. 31, ir 49; 12, p. 17; 15, p. 19] tarp grynujų pajamų ir pridedamojo produkto dedamas lygybės ženklas. Mūsų nuomone, tai nėra teisinga. Ir štai kodėl.

Žinome, kad visuomenės grynosios pajamos yra dviejų formų: 1) įmonės grynosios pajamos ir 2) valstybės centralizuotos grynosios pajamos. Tačiau nei visuomenės grynosios pajamos apskritai, nei jų atskiros formos dar nesudaro pakankamo pagrindo spręsti apie jų ekonominę prigimtį. Reali grynujų pajamų struktūra, turint galvoje būtinąjį ir pridedamąjį produktą, išryškėja tik išaiškinus, kaip panaudojamos grynosios pajamos, nes, kaip žinome, būtinojo ir pridedamojo produkto skiriamasis bruožas yra jų funkcinė paskirtis. Būtinasis produktas skiriamas asmeniniams gamybinės sferos darbuotojų, t. y. gamintojų ir jų šeimos narių, poreikiams tenkinti, o pridedamasis — bendriems visuomenės poreikiams tenkinti (į asmeninį gamintojų vartojimą jis nepatenka).

Panagrinėkime, kaip naudojamos įmonės grynosios pajamos.

Sutinkamai su TSKP CK 1965 m. Rugsėjo plenumo nutarimu tam tikra įmonės grynujų pajamų dalis per ekonominio skatinimo fondus naudojama dirbančiųjų materialiniam skatinimui. Dėl to įmonėse, perėjusiose į naują planavimo ir ekonominio skatinimo sistemą, sudaromi du atskiri ekonominio skatinimo fondai: 1) materialinio skatinimo fondas ir 2) socialinių-kultūrinių priemonių bei gyvenamųjų namų statybos fondas.

Apie gamybos vystymo fondą, kuris taip pat įeina į ekonominio skatinimo fondų sudėtį, šiame straipsnyje nekalbama.

Materialinio skatinimo fondo lėšomis premijuojami įmonės darbuotojai, iš šio fondo lėšų mokamas vienkartinis atlyginimas už bendruosius metinius įmonės darbo rezultatus, taip pat premijuojama už itin svarbių gamybinių užduočių įvykdymą (naujos technikos sukūrimą ir įdiegimą, produkcijos gaminimą eksportui ir pan.), taip pat premijuojami socialistinio lenktyniavimo įmonėje nugalėtojai, teikiama materialinė parama (vienkartinės pašalpos) įmonės darbuotojams.

Į gamintojų ir jų šeimos narių asmeninį vartojimą patenka ir ta įmonės grynųjų pajamų dalis, iš kurios sudaromas socialinių-kultūrinių priemonių ir gyvenamųjų namų statybos fondas. Ši įmonės grynųjų pajamų dalis naudojama įmonės darbuotojų kultūriniam-buitiniam ir mediciniam aptarnavimui gerinti, kelialapiams į sanatorijas ir poilsio namus įsigyti, gyvenamiesiems namams, vaikų darželiams, lopšeliams, valgykloms, klubams, pionierių stovykloms, sanatorijoms, sporto įrenginiams ir kitiems kultūrinės-buitinės paskirties objektams statyti bei prižiūrėti.

Vadinasi, ir materialinio skatinimo fondas, ir socialinių-kultūrinių priemonių bei gyvenamųjų namų statybos fondas pagal savo ekonominę prigimtį nieko bendro neturi su pridėdamuoju produktu, nes abu šie fondai naudojami gamintojų darbo jėgai reprodukuoti, o tai yra būtinojo produkto funkcinei paskirtis. Taigi įmonės grynosios pajamos susideda ne vien iš pridėdamojo, bet ir iš būtinojo produkto.

Tačiau ekonominėje literatūroje dažnai mėginama įrodinėti, kad ekonominio skatinimo fondų priskyrimas būtinajam produktui kelia abejonų [žr. 10, p. 126]. Pažiūrėkime, kokiais argumentais grindžiama ši nuomonė.

Pavyzdžiui, F. Veselkovo nuomone, ekonominio skatinimo fondų negalima priskirti būtinajam produktui dėl to, kad premijų, mokamų iš šio fondo lėšų, dydis įvairiais metais nėra vienodas ir kad premijuojami ne visi darbuotojai, nes, priešingu atveju, premijos virstų garantuotu priedu prie darbo užmokesčio [žr. 19, p. 134].

Tokių argumentų autoriams reikia priminti, kad ir darbo užmokestis nėra vienodas ne tik įvairiais metais, bet ir įvairiais mėnesiais, tačiau tai nekeičia jo, kaip būtinojo produkto, prigimties.

Kalbant apie premijavimą, reikia turėti galvoje, kad šiuo atveju būtinojo produkto dalis gamintojams išduodama tik įvykdžius tam tikras užduotis pagal kiekį ir kokybę. Tačiau ir daugelis darbo užmokesčio sistemų (vienietinė premijinė, vienietinė progresyvinė, laikinė premijinė) taip pat yra pagrįstos panašiais principais, tačiau dėl šia tvarka gaunamos darbo užmokesčio dalies įjungimo į būtinąjį produktą niekam nekyla abejonų.

Tiesa, premijos iš materialinio skatinimo fondo daugiau priklauso ne nuo atskiro gamintojo, bet nuo viso įmonės kolektyvo darbo rezultatų. Bet kitaip ir būti negali, nes socialistinėje visuomenėje santykiai tarp atskiro gamintojo ir visuomenės (valstybės) susidaro ne betarpiškai, o per atitinkamus kolektyvus (visuomenė-įmonė-gamintojas). Ir dėl to negali nebūti tam tikrų pakitimų būtinojo produkto paskirstyme. Tai, nežiūrint kai kurių ypatumų, ypač vaizdžiai matyti iš paskirstymo kolūkiniame-koperatiniame sektoriuje.

Kolūkinį-koperatinį sektorių pavyzdžiu mes paėmėme dėl to, kad valstybinėse įmonėse iki ūkinės reformos kiekvienos atskirtos įmonės pasiekti rezultatai ir atlyginimas už juos buvo labai menkai siejami. Tuo tarpu ūkiskaita numato, kad kiekviena įmonė visas savo gamybines sąnaudas (jų tarpe ir atlyginimą už darbą) turi padengti iš realizuotos produkcijos lėšų ir tuo pačiu užtikrinti gamybos rentabilumą ir išsaugoti gamintojų materialinį suinteresuotumą savo darbo rezultatais. O tai rei-

kia, kad, pirma, įvairios būtinojo produkto formos, pasireiškiančios kaip atlyginimas už darbą (jų tarpe ir visos premijų rūšys), yra produkcijos vertės, sukurtos įmonėje, dalis ir, antra, kad ši vertės dalis turi tiesiogiai priklausyti nuo įmonėje sukurtos produkcijos vertės.

Premijų, tenkančių asmeniniam gyventojų vartojimui iš materialinio skatinimo fondo, reikšmės didėjimas kaip tik ir rodo, kad naujos planavimo ir ekonominio skatinimo sistemos sąlygomis stengiamasi kuo daugiau susieti gamybos ekonominio efektyvumo augimą, įmonėje pasiektus darbo rezultatus ir atlyginimą už tuos rezultatus. Taigi pagrindinė būtinojo produkto masė, kaip ir anksčiau, yra valstybės reguliuojama visos šalies mastu ir nepriklauso nuo kiekvienos įmonės ūkinės veiklos, o kita jo dalis, pasireiškianti kaip įvairios premijos, atvirkščiai, atspindi glaudžiausią ryšį tarp kiekvienos atskiros įmonės ūkinės veiklos rezultatų ir gamintojo atlyginimo. Tai, savo ruožtu, nulemia šios būtinojo produkto dalies betarpišką skatinamąjį poveikį kiekvienos įmonės ūkinei veiklai gerinti.

Vadinasi, tai, kad tam tikros būtinojo produkto dalies (premijų iš materialinio skatinimo fondų) paskirstymas daugiau priklauso ne nuo atskiros gamintojo, o nuo visos įmonės kolektyvo darbo rezultatų, objektyviai išplaukia iš socialistinių ūkininkavimo principų.

Ekonominėje literatūroje, nagrinėjant materialinio skatinimo fondo sudarymo šaltinius, apsiribojama ne vien abejonėmis. Atskiri ekonomistai kategoriškai tvirtina, kad materialinio skatinimo fondo šaltinis yra ne būtinas, o pridėdamasis produktas [9, p. 32; 20, p. 40]. Su šiais autoriais sunku polemizuoti, nes jie nepateikia bent kiek pagrįstų argumentų, o tiesiog pareiškia, kad šiuo atveju į gamintojų asmeninį vartojimą patenka pridėdamasis produktas. Būtent tai ir sudaro pagrindinį metodologinį jų koncepcijos trūkumą, nes toks šio klausimo traktavimas prieštarauja marksistinei teorijai. K. Marksas pirmame „Kapitalo“ tome parodė, kad sunaudotos darbo jėgos atgaminimas, t. y. jos reprodukvimas, vyksta ne pridėdamosios, o būtinosios darbo dienos dalies metu [žr. 1, p. 207].

Kartu reikia pažymėti, kad anksčiau ar vėliau neteisingą išvadą, jog į asmeninį gamintojų vartojimą patenka pridėdamasis produktas, turi padaryti visi ekonomistai, kurie pridėdamąjį produktą laiko grynųjų pajamų šaltiniu.

Remiantis aukščiau išnagrinėta medžiaga, mes negalime sutikti ir su ekonominėje literatūroje paplitusiu pelno traktavimu.

Daugelis ekonomistų pelną sutapatina su pridėdamuoju produktu (dažnai šios kategorijos netgi laikomos sinoniminėmis). G. Jegiazarianas ir L. Cheifec, pavyzdžiui, rašo: „Teorijoje aiški linija pravedama tarp būtinojo ir pridėdamojo produkto: iš vienos pusės yra darbo užmokesčio fondas, iš kitos — įmonės pelnas“ [5, p. 84]. A. Birmanas taip pat kategoriškai tvirtina, kad „pridėdamasis produktas socializmo sąlygomis realizuojamas kaip pelnas, yra nacionalinių pajamų dalis, planingai naudojama visuomenės poreikiams tenkinti“ [18, p. 103]. Analogiškai pelnas traktuojamas ir daugelyje kitų darbų [žr., pavyzdžiui, 10, p. 127; 13, p. 204; 4, p. 10; 17, p. 117].

Panagrinėkime, kaip naudojamas pelnas ir iš karto pamatysime šios koncepcijos nepagrįstumą. Žinoma, kad naujomis planavimo ir ekonominio skatinimo sąlygomis ekonominio skatinimo fondai sudaromi iš įmonės pelno, įmokėjus atitinkamus mokesčius į biudžetą (fiksuočius rentinius mokesčius, mokesčių už pagrindinius gamybinius fondus ir normuojamas apyvartines lėšas bei procentus už kreditą). O tai, kaip jau buvo nurodyta, reiškia, kad tam tikros pelno dalies funkcinė paskirtis yra darbo jėgos

reprodukavimas, nes ši dalis per materialinio skatinimo fondą bei socialinių-kultūrinių priemonių ir gyvenamųjų namų statybos fondą patenka asmeniniam gamintojų bei jų šeimų narių vartojimui, ir tai rodo, kad šios pelno dalies šaltinis yra ne pridedamasis, o būtinasis produktas.

Cia reikia priminti, kad išviršinė pelno pasireiškimo forma (nesiejant jo su funkicine paskirtimi) neparodo pelno prigimties ne tik socializmo, bet ir kapitalizmo sąlygomis. Pavyzdžiui, buržuazijos apologetų išreklamuotos „dalyvavimo pelnuose“ sistemos prigimtį galima atskleisti tik išnagrinėjus šios naujai sukurto produkto dalies ekonominę paskirtį.

Dėl to galima nesutikti ir su tais ekonomistais, kurie kolūkių grynąsias pajamas sutapatina su pridedamuoju produktu. Pavyzdžiui, A. Archipovas rašo: „Kalbant apie kolūkių grynąsias pajamas, t. y. apie vertinę pridedamojo produkto išraišką...“ [16, p. 50]. Panašios nuomonės laikosi ir kai kurie kiti ekonomistai [žr. 8, p. 49; 14, p. 277].

Vadovaudamiesi tokia, mūsų požiūriu, neteisinga metodologija, šios nuomonės šalininkai kolūkių vidinių visuomeninių vartojimo fondų šaltiniu laiko pridedamąjį produktą, visai neatsižvelgdami į tai, kad šių fondų lėšos panaudojamos kai kuriems kolūkiečių ir jų šeimų narių socialiniams ir kultūriniais-buitiniams poreikiams tenkinti. „Reikia pažymėti, rašo, pavyzdžiui, A. Livšicas, kad kolūkiečiai, kaip ir kiti socialistinės visuomenės nariai, be būtinojo produkto, gauna ir tam tikrą dalį pridedamojo produkto, kuris naudojamas darbo jėgai reprodukuoti, gyvenimo lygiui kelti. Cia turima galvoje pagalbos sergantiems kolūkio nariams fondas, nemokamas jų gydymas, švietimas, vaikų įstaigų išlaikymas, vaikų lopšelių, darželių, pionierių stovyklų, mokyklų-internatų, o taip pat vaikų-našlaičių išlaikymas taip pat kultūrinių priemonių fondas (klubams ir bibliotekoms išlaikyti, jų kadrams ruošti ir t. t.) [9, p. 11].

Nors A. Livšicas ir suplaka į vieną vietą kolūkių vidinius ir bendra liaud. nius visuomeninius vartojimo fondus, bet, matyt, nėra reikalo įrodinėti, kad visos A. Livšico aukščiau išvardytos lėšos iš kolūkių specialiųjų fondų (kultūrinio-buitinio ir kt.) tenka kolūkiečių asmeniniam vartojimui, ir tai rodo, kad jų šaltinis yra būtinasis produktas. Vadinasi, kolūkio gryniosios pajamos, kaip ir valstybinės įmonės gryniosios pajamos, akumuluoja ne tik pridedamąjį produktą, bet ir būtinąjį.

Taigi, išnagrinėję vieną iš visuomenės grynųjų pajamų formų — įmonės grynąsias pajamas — matome, kad šios pajamos apima ir būtinąjį produktą. Todėl negalima įmonės grynųjų pajamų sutapatinti su pridedamuoju produktu.

Kita forma visuomenės grynųjų pajamų, t. y. valstybės centralizuotos gryniosios pajamos, per valstybinį biudžetą akumuluotų valstybės rankose, pagal savo vertinę sudėtį taip pat nėra vienodos, nes, kaip žinome, nemaža valstybinio biudžeto dalis per visuomeninius vartojimo fondus naudojama asmeniniams gamintojų socialiniams-kultūriniais poreikiams tenkinti (išlaidos švietimui, sveikatos apsaugai, socialiniam aprūpinimui ir socialiniam draudimui). O tai reiškia, kad tos valstybės centralizuotų grynųjų pajamų dalies, kuri per visuomeninius vartojimo fondus tenka gamintojų bei jų išlaikytinių asmeniniam vartotojui, o taip pat juos aptarnaujantių paslaugų sferos (socialinės-kultūrinės, buitinio aptarnavimo ir pan.) darbuotojų asmeniniam vartojimui, šaltinis yra būtinasis produktas.

Suprantama, kad ir įvairios centralizuotų grynųjų pajamų sutelkimo valstybės rankose formos, t. y. atskaitymai iš pelno (iškuotos rentinės įmokos, užmokestis už fondus, laisvas pelno likutis), apyvartos mokestis, socialinio draudimo priekaita prie darbo užmokesčio, kolūkių ir kitų kooperatinių organizacijų pajamų mokestis ir pan., pagal savo ekonominę

prigimtį taip pat nėra vienodos. Todėl neteisūs yra tie ekonomistai, kurie šias centralizuotų grynųjų pajamų sutelkimo valstybės rankose formas laiko pridėdamoju produktu. „Jo (apyvartos mokesčio — A. S.) šaltinis yra pridėdamasis produktas“ — rašo, pavyzdžiui, N. Atamanenko [4, p. 8]. Lenkų ekonomistas Bronislavas Mincas taip pat tvirtina, kad „apyvartos mokestis — nauja pridėdamojo produkto forma, būdinga socialistiniams ūkiui“ [11, p. 367].

Dažnai panašiai traktuojamas ir mokestis už fondus. I. Kozodojevas, pavyzdžiui, rašo, kad „mokestis už fondus — tai socializuota pridėdamojo produkto dalis, kuri pinigine forma skiriama bendraliaudinėms reikmėms tenkinti“ [6, p. 28].

Taip pat reikia pažymėti, kad ir kolūkinėje gamyboje diferencinės rentos negalima sutapatinti su pridėdamoju produktu, nes pagrindinė jos dalis per žemės ūkiu produktų supirkimo kainas ir diferencijuotą pajamų mokestį iš kolūkių patenka į valstybinį biudžetą ir tokiu būdu tampa valstybinės centralizuotomis grynosiomis pajamomis. Tam tikra dalis diferencinės rentos II palieka kolūkio nuosavybėje kaip papildomos gryniosios pajamos, kurios taip pat nėra tapatingos pridėdamajam produktui. Nepaisant to, ekonominėje literatūroje dažnai tvirtinama, kad „diferencinė renta yra pridėdamojo produkto dalis, kuri sukuriama kolūkinėje gamyboje ir realizuojama kaip papildomos gryniosios pajamos virš vidutinių visuomeninės normos“ [7, p. 46; taip pat žr. 3, p. 394].

Taigi matome, kad ir antroji visuomenės grynųjų pajamų forma — valstybės centralizuotos gryniosios pajamos — taip pat akumuliuoja būtinąjį produktą. Vadinas, visuomenės grynųjų pajamų su pridėdamoju produktu sutapatinti negalima, nes, kaip matyti iš aukščiau išnagrinėtos medžiagos, abi jų formos (įmonės gryniosios pajamos ir valstybės centralizuotos gryniosios pajamos), vadinas, ir visuomenės gryniosios pajamos apskritai, akumuliuoja ne tik pridėdamąjį produktą, bet ir tam tikrą dalį būtinojo produkto.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko
Universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1970 m. lapkričio mėn.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ЧИСТОГО ДОХОДА ОБЩЕСТВА

А. ШИЛЕЙКА

Резюме

В статье подвергается критике концепция, сторонники которой отождествляют чистый доход общества с прибавочным продуктом.

Как известно, чистый доход общества выступает в двух формах: 1) в форме чистого дохода предприятия и 2) централизованного чистого дохода государства. Однако эти формы сами по себе еще ничего не говорят о том, какие части вновь созданного продукта они включают — необходимую или прибавочную. Реальная структура чистого дохода общества раскрывается лишь в том случае, если проследить за его использованием, ибо отличительной чертой необходимого и прибавочного продукта является их различное функциональное назначение.

При рассмотрении использования чистого дохода предприятия видно, что посредством фондов материального стимулирования (фонда материального поощрения и фонда социально-культурных мероприятий и жилищного строительства) определенная часть чистого дохода предприятия поступает в личное потребление производителей и членов их

семей, что является функциональным назначением необходимого продукта. А это означает, что чистый доход предприятия содержит не только прибавочный, но и необходимый продукт.

Другая форма чистого дохода общества — централизованный чистый доход государства, — аккумулированная через государственный бюджет в руках государства, также по своему составу не является однородной (по отношению к необходимому и прибавочному продукту), ибо значительная часть средств государственного бюджета через общественные фонды потребления используется в целях личного удовлетворения социально-культурных потребностей производителей. Сказанное означает, что источником этой части централизованного чистого дохода государства является необходимый продукт.

Итак, ставить знак равенства между прибавочным продуктом и чистым доходом общества нельзя, так как обе его формы (чистый доход предприятия и централизованный чистый доход государства), а следовательно и чистый доход общества в целом, аккумулирует не только прибавочный продукт (в основном), но и определенную часть необходимого продукта.

LITERATOROS SĄRAŠAS

1. K. Marksas, Kapitalas, t. I, V., 1957.
2. A. Bunkus, Ukiskaitos pagrindai valstybinėje pramonės įmonėje, V., 1969.
3. Politinė ekonomija, Vadovėlis, V., 1969.
4. Атаманенко Н. С., Издержки производства и система цен в социалистическом обществе, Прибыль предприятий, Л., 1969.
5. Егизарян Г. А. и Хейфец Л. С., Проблемы материального стимулирования в промышленности, М., «Экономика», 1970.
6. Козодоев И. И., Проблема цены в новой системе стимулирования производства. — Вестник Московского университета, «Экономика», 1967, № 3.
7. Крюкялис Л., К вопросу о реализации прибавочного продукта (и дифференциальной ренты) при социализме. — Тезисы докладов научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения В. И. Ленина, кафедра политической экономии университетов Прибалтики и Белоруссии, Вильнюс, 1970.
8. Либрман Я. Г., Государственный бюджет и социалистическое воспроизводство. «Финансы», М., 1966.
9. Лившиц А. Л., О необходимом и прибавочном продукте при социализме, М., «Знание», 1967.
10. Метод «Капитала» и вопросы политической экономии социализма, Изд. Московского университета, 1968.
11. Минц Бронислав, Политическая экономия социализма, М., 1965.
12. Неценко А. В. и Гуляев Г. И., Процесс социалистического производства. Лекции по курсу политической экономии, Л., 1969.
13. Политическая экономия. Социализм — первая фаза коммунистического способа производства. М., «Мысль», 1968.
14. Политическая экономия социализма, М., «Высшая школа», 1963.
15. Алексеев В., К проблеме теоретических основ ценообразования. — «Экономические науки», 1969, № 3.
16. Архипов А., Чистый доход колхоза и его использование. — «Вопросы экономики», 1965, № 2.
17. Атлас М., Прибыль и рентабельность в условиях экономической реформы. — «Экономические науки», 1968, № 6.
18. Бирман А., Прибыль сегодня. — «Коммунист», 1967, № 10.
19. «Вопросы экономики», 1968, № 9.
20. Левицкий Н. и Долинский И., К вопросу о необходимом и прибавочном времени и продукте при социализме. — «Экономика советской Украины», 1969, № 12.